

BİBLİYOGRAFYA

Namık Kemal Hakkında : *Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı neşriyatı II; Büyük Şairin 100 üncü doğum yıldönümü münasebetiyle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Profesör ve Doçentleri tarafından hazırlanmıştır (İstanbul - Vakıf Matbaası 1942, 421 sayfa, 210 kuruş).*

Memleketimizde, gerek yaşadığı devirde, gerek onu takip eden yıllarda vatanî yazılarıyla kuvvetli bir tesir ve alâka uyandıran N. Kemal'in, 21 I. Kânun 1940 tarihi doğumunun 100 üncü yıldönümüne rastlıyordu. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi de, 30 II. Kânun 1940 da, Fakülte Konferans salonu'nda ve Tahsin Banguoğlu'nun konferansı ile bu yıl dönümünü kutladı. Fakültemizin, Profesör ve Doçentleri, N. Kemal'in şahsiyetini muhtelif bakımdan tebarüz ettirecek tetkiklerinden ibaret bir eseri, yine bu yıldönümünde neşretmekle vazifelendirilmişlerdi. İşte, üzerinde duracağımız *N. Kemal Hakkında* adlı eser, bu münasebetle meydana getirilmiş olup, bu yıldönümünden iki sene sonra, yani 1942 sonlarında neşredilmiş bulunmaktadır.

*

Önsöz'de, «bu eserin, N. Kemal hakkında duyduğumuz derin saygı ve onun tesiri karşısında yapmakla mükellef olduğumuz vazife bakımlarından da cılız olduğunu biliyoruz. Arzumuz, bir taraftan N. Kemal'in bütün eserlerini tenkitli bir şekilde neşretmek ve diğer taraftan bütün vesikalardan faydalanarak onun şahsiyetini aydınlatan

kusuru az bir eser ortaya koymaktır. Fakülte'nin neşriyat programında, bu maksat esaslı bir madde halindedir. Biz ancak bunda muvaffak olduğumuz zamandır ki bu büyük insana karşı vazifemizi yapmış olacağız» denilmektedir. Bu mütevâzî satırlardan anlaşılana, N. Kemal'in eserlerinin tenkitli basımları yapılmadıkça, eseri ve hayatı ile alâkalı bütün vesikalardan faydalanılmadıkça şahsiyetinin aydınlatılamayacağıdır. Bu sebepten, «Dergi'nin hedefi, N. Kemal'in şahsiyetini bir bütün halinde aydınlatmak, onun bütün eserlerindeki ruhu göstererek ve derin tesirlerini belirterek şahsiyetini hakıy-kate yakın surette ortaya koymak» değil, «büyük Türk şairini ve mütefekkirini sadece bazı yönlerden tetkik» olduğu tasrih edilmiştir.

Eser, Tahsin Banguoğlu'nun yukarıda bahsettiğimiz konferansı ile başlıyor. Bundan sonra *N. Kemal'in şiirleri, romancılığı ve romanları N. Kemal ve Fransız Edebiyatı, N. Kemal'in gazeteciliği, N. Kemal'e göre Avrupa ve biz, N. Kemal'in fikri, te-kâmülü, Sosyal fikirleri, N. Kemal ve Şark meselesi, Rus Edebiyatı'nda N. Kemal* mevzulu dokuz makale ile ve şairimizin muhtelif sahadaki neşriyatıyla, hakkındaki tetkiklere dair bir Bibliyografya'ya yer verilmiştir.

Biz bu yazımızla bu makalelerin N. Kemal'e dair bilgilerimize neler ilâve ettiğini izah edecek ve dolayısıyla eserin kıymetini belirtmeye çalışacağız.

Tahsin Banguoğlu tarafın-

dan Fakülte'de verilen konferans, umumî malûmata dayanan bir müshahededir (s. 3-10). Bu konuşmada, senelerdenberi devam edüp gelen malûmat, - yanlışlarıyla hatta bazen bu yanlışlar da tahrif edilerek - tekrarlanmıştır. N. Kemal'in, hayatında dönüm noktaları teşkil eden meselelere dair bulunan bu hatalara örnek olarak, şairin, Abdülaziz'in 1871 de siyasi mahkûmları afvı üzerine Avrupa'dan döndüğü, Midilli'de, beş sene sürgün, üç sene mutasarrıf kaldığı, Rodos'a 1885 de gittiği hakkındaki kayıtları gösterebiliriz. N. Kemal'den bahseden hemen bütün eserlerde, Avrupa'dan, umumî af üzerine döndüğü yazılıdır; fakat, Zaptıye Nazırı Hüsnü Paşa'nın 28 Temmuz 1869 tarihli mektubunda, bir takım kargaşalıklara meydan veren arkadaşlarından artık ayrıldığından afvedildiği, yol masrafı için de, 3000 frank verilmesine dair tahriratın - o zaman Paris Sefiri bulunan Cemil Paşa'ya - gönderildiği müjdelenmiştir. Bu mektupta, İstanbul'a gelirken, ileride afvolunmak üzere mahkûm olanlar hariç, arzu eden arkadaşlarını da birlikte getirebileceği kayıtlıdır (S. Nazif, *İki Dost*, İstanbul, Kanaat Basımevi 1925, s. 69 v. d.). Bu vesikadan, N. Kemal'in, hususî bir teveccüh üzerine Avrupa'dan döndüğü ve umumî afvın ileride ilân olunacağı anlaşılmaktadır. Midilli'de kaldığı müddet, oğlu Ali Ekrem'in eseri de dahil, yanlış ve mütenakızdır. Ali Ekrem, N. Kemal'in, Midilli'de iki buçuk sene kadar zabta nezaretinde kaldığını beş buçuk sene kadar da Mutasarrıflık ettiğini yazar (*Namık Kemal*, İst. Devlet Matbaası 1930, s. 54). S. Nüzhet Ergun, bu eserden faydalandığı halde, göz hapsinde bulunduğu iki buçuk seneyi nazar-ı itibara almaksızın, *Midilli'de beş buçuk sene kalmıştı* diyor (N.

Kemal Hayatı ve Eserleri, İst. Ekspres Matbaası 1933, s. 67). Halbuki N. Kemal'in bir yazısındaki, *iki buçuk sene kadar Midilli'de ikamete memur idim. Beş seneye yakın da Mutasarrıflık ettim* cümlesi, yukarıdaki yanlışları düzeltmektedir. Tahsin Banguoğlu ise, esasen yanlış malûmatı bir de alt üst ederek, beş sene ikamete memur olduğunu, üç sene de Mutasarrıflık ettiğini söylemektedir. Rados Mutasarrıflığına tayini ise 1885 değil, 1884 tedir (Bk. *Tarık* gazetesi, No. 207 21 Teşrinievvel 1884).

I. — Bu Konferastan sonra gelen makalelerden ilki, Abdülkadir Gölpınarlı tarafından incelenen *N. Kemal'in Şiirleri*'dir. Müellif, Türk Edebiyatı'nın XIII. asırdan N. Kemal'e kadar geçirdiği safhaları ana hatlarıyla izah eden *Girişi* müteakip, makalesini, I) N. Kemal zamanındaki şairler ve N. Kemal'in bunlarla münasebeti, II) N. Kemal devrindeki edebî cereyan ve nazirecilik, III) N. Kemal'in nazireyeciliği ve nazireler, IV) N. Kemal'in mazmunları, Kemal'de tasavvuf, Kemal'in şairliği kısımlarına ayırmıştır (s. 11-75).

N. Kemal'in Eşref Paşa, Leskofçalı Galip, Hersekli Ârif Hikmet, Hâlet, Kâzım Paşa v. s. Divan Edebiyatı'nı devam ettiren şairlerle münasebeti, gerek Sadettin Nüzhet Ergun'un, *Namık Kemal, Hayatı ve Şiirleri*'nde, gerek İbnül-emin Mahmud Kemal'in *Son Asır Türk Şiirleri*'nin adı geçen şairlerden bahsettiği kısımlarında, esasen izah edilmiştir. Makalenin I ve II nci bölümleri, bu hususta mevcut tetkiklere yeni bir şey ilâve etmemektedir. N. Kemal'in. bu şairler kadar, Avrupaî tarzda şiirler yazan diğer edebî şahsiyetlerle münasebeti ve karşılıklı tesir-

leri de çok mühimdir. Şairin, yaşadığı devirdeki mevki ve ehemmiyetini tayin için, her şeyden evvel, Şinasî, Ziya Paşa, Recaîzade Mahmud Ekrem, Hâmid, hatta Muallim Naci gibi şairlerle münasebetini aydınlatmak lâzımdır. Şimdiye kadar bu hususta bir tetkik neşredilmediği gibi, Abdülkadir Gölpinarlı'nın da bu meseleye ehemmiyet vermediği, Kemal'in, Şinasî, Ziya Paşa, Ekrem ve Hâmid ile münasebetlerini ise, söylemeye hacet yoktur sanırız» cümleleri gösteriyor (s. 25).

Makalenin en ziyade emek harcanan kısmı, N. Kemal'in *Nazireciliği ve Nazireleri*'dir. Müellif, esas olarak Rıza Nur neşrini almış, burada bulunan gazelleri, alfabe sırasıyla ve Divan ve Tanzimat devrinin eskiyi devam ettiren muhtelif şairleriyle karşılaştırmıştır. S. N. Ergun da, N. Kemal'in şiirlerini topladığı eserinin muhtelif tab'larında, bu mesele üzerinde aynı tarzda çalışmış, vezin ve kafiyece müşterek bulduğu şiirlerin matlâlarını -notlar halinde - kaydetmişti. Abdülkadir Gölpinarlı, S. Nüzhet Ergun'un bu çalışmalarından nedense faydalanmamıştır. Tetkikinde, bazan S. N. Ergun'un gözünden kaçan nazireler bulunmakla beraber, bazan da S. N. Ergun'a nazaran eksikler vardır. Bu tetkikte bizi, müellifin, vezin ve kafiyece aynı bulduğu şiirleri nazire olarak kabul etmesi düşündürmektedir. Çünkü Divan Edebiyatı'ndaki şekillerin tek kafiye'ye ircaının ve kullanılan veznin de az çok muayyen bulunmasının tabii bir neticesi olarak tesadüfen aynı vezin ve kafiyece birçok şiirlere sık sık rastlarız: N. Kemal'in de nazire diye gösterilen bu şiirlerinin çoğu, tesadüfen aynı vezin ve kafiyece olabilir. Bunların nazire olup olmadığını kestirmek için, aynı zamanda, bütün muhtevasını-

da gözden geçirmek lâzımdır. Diğer taraftan, bu tasfiyeyi yaparken, yalnız Divanlar'dan değil, bu hususta mevcut diğer vesikalardan da faydalanmak mecburiyetindeyiz. Müellif, tetkikinde bu gibi meseleleri nazar-ı itibara almadığı için, N. Kemal'in,

Sanâ senden gelir bir işde ancak dâd
lâzımsa

Ümidin kes zaferden gayrdan imdâd
lâzımsa

§

Tarıyk-ı Hak'da cân-ü- tenden olmak
yâd lâzımsa

Benî hâzır bulursun herçibâd âbâd
lâzımsa

beyti ile başlayan iki gazelini, Yenişehirli Avnî'nin,

Mürîd-i-pîr-i-çân ol neş'e-i-irşâd
lâzımsa

Sadâ-yı-kulkul-i-minâ yeter evrâd
lâzımsa

matlâlı gazeline pek benzer buluyor (s. 63, 72). Müellif, her halde N. Kemal ile Avnî Bey arasındaki açıklığı düşündüğünden, naziredir demiyor. S. N. Ergun ile Rıza Nur neşirlerinde de nazire olup olmadığı işaret edilmeyen bu iki gazelden ilki 23 beyittir. N. Kemal bu yüzden *gazel azmanı kaside cücesi* dediği bu şiirini, Avnî Bey'e bilhassa nazire yazmıştır. Aynı gazele, Nâzım Paşa, Hersekli Ârif Hikmet, Ziya Paşa, Recaîzade Ekrem v. s. birçok şairlerin de nazireleri vardır. Fakat N. Kemal, bunlardan en ziyade Recaîzade Ekrem'in naziresini beğenir.. Aynı kafiyedeki ikinci şiirini, işte bu münasebetle Recaîzade Ekrem'e nazire yazdı (Nâzım Paşa, *Bir Devri Tarihi*, Cumhuriyet gazetesi 2, 3 ve 25 Şubat 1938; Z. Reşid, *Edebiyat Kumkuması* s. 28). Verdiğimiz bu misalle, bu şiirin diğer bir şiire nazire olduğu hükmünü vere-

bilmek için, yalnız aynı vezin ve kafiyeyi taşımasının kâfi gelmediği, bu husustaki diğer kayıtlardan faydalanmak zorunda bulunduğumuz, açıkça anlaşılmaktadır. Bununla beraber, Abdülbaki Gölpınarlı'nın tetkikinin faidesini unutmamak gerektir. Çünkü N. Kemal'in hakikî nazirelerinin tayini ancak, müellifce tesbit edilen aynı vezin ve kafiyedeki bu şiirlerin tasfiyesiyle mümkün olacaktır.

Makalede, N. Kemal'in basılmış şiirleri arasında bulunmadığı kaydedilen iki şiir de mevcuttur. Bunlardan biri Galip, Hikmet ve Memduh Paşa ile müşterek söylenmiş olup, sonuncunun Divan'ından alınmıştır (s. 61), fakat bu gazel daha önce, S. N. Ergun'un dikkatini çekmiş ve neşredilmiştir (*Namık Kemal'in Şiirleri*, s. 104, No. 119); diğeri.

Sâkıy yetişir uyan aman gel
Elvermedi mi zaman aman gel
Âh ile tükendi can aman gel
Öldürdü henî figan aman gel
Bir bâde getir aman aman gel

kıtasıyla başlayan şarkıdır. Müellifin, İstanbul-Millet kütüphanesi memurlarından Suud Ebussuudoğlu'ndan aldığı ve «Hacı Ârif Bey tarafından Uşsak makamında bestelenmiş olan ve şimdiye kadar bir yerde tab'edilmemiş bulunan bir şarkısı» diye kaydettiği (s. 76) bu metnin, gerek tam seçli, gerek bazı kıtaları birçok defa basılmıştır (Bk. *Şark* mec. sayı 3, 1297; R. Ekrem, *Zemzeme III. mukaddime'si* İst. 1301, s. 5; Muallim Naci, *Şöyle böyle*, İst. 1302, s. 47; *Mecmua-i Ebuzziya*, sayı 16, 1298).

II. — İbrahim Necmi Dilmen, *N. Kemal'in romancılığı ve romanları'nı* mevzu almıştır. N. Kemal'den önce, garpten, roman yolunda yapılan bazı tercümelere misal teşkil eden,

Yusuf Kâmil Paşa'nın *Télémaque'* ile Teoder Kassab'ın *Monte Cristo'sunu* zikirden sonra, Ahmed Midhat'ın Alexandre Dumas'ı N. Kemal'in de Victor Hugo'yu örnek aldığı kaydediyor. N. Kemal'in roman hakkında düşüncelerini izah için de, *Celâl mukaddimesi'*nde bu hususta mevcut bilgi - bazı notlar ilâvesiyle - naklolunmuştur. Makalede en çok yer tutan, *Intibâh* ve *Gezmi* romanlarının hulâsası ve tiplerin klâsik bir tarzda tahlilidir. Müellif, *Intibâh* romanında şu hususiyetleri görmektedir: «Eserin bağlantısı olarak ileri sürülen sevgilisi yerine kendini katillerin silâh'ına arz eden genç kadın fikri Victor Hugo'nun *Le Roi Samuse'*ünden alınmıştır. Hugo'nun tiyatrosunda sebeplerin ve neticelerin sınıksız bağlanmasına mukabil, Kemal'in romanında sebeplerle neticeler arasındaki ilgi, adetâ zaif görünüyor»; *intibâh'*in «tasvirlerinde ve umumî ifadesinde, lisan pek açık değildir. Fakat konuşmalar oldukça tabii ve canlı yapılmıştır».

Zikredilen bu noktalardan birincisi, yani sevgilisi yerine kendini feda etme mes'elesi, birçok aşk hikâyelerinde rastlanılan bir motif mahiyetindedir. İkinci hususiyet, bizde - hatta her milletin edebiyatında - bu nev'in henüz inkişaf etmediği devirlerde yazılan bütün iptidai romanlarda göze çarpar. N. Kemal'in *Intibâh'*ında dilin, tasvirlerde ağır, konuşmalarda hafif olduğuna gelince, bu, Türk Edebiyatı'nın her devrinde, gerek manzum, gerek mensur heman bütün eserlerde mevcut bir hususiyettir: Fuzulî'nin *Şikâyetnâme'si*nde de tasvirler ağır, konuşmalar sadedir. Recaîzade Ekrem ve Sezaî'de de bu hususiyetler görülür. Halid Ziya'nın romanları da böyledir. Hatta T. Fikret'in ve *Servet-i fûnun'*ün diğer şairlerinin

manzumelerinde de aynı şeye şahit oluruz. Fikret'in *Balıkçılar* adlı meşhur manzumesinde, balıkçı ve ailesi konuşurlarken çok sade olan lisan, tasvir kısmı gelince derhal ağırlaşır; aynı hususiyetler, Ali Ekrem'in meşhur vasiyet manzumesinde de vardır.

Pecevi'de Âdil Giray'a, Naim'a'da Cezmi'ye dair verilen bilgiyi nakleden müellif, bu romanın yazılmamış bulunan ikinci cildine dair mülâhazalar ileri sürmektedir (?!). Makalesinin sonunda *N. Kemal'in romancılığı* hakkında vardığı netice, — esas hatları itibariyle — N. Kemal'in bu sahada, Victor Hugo'nun ve Fransız romantizminin tesirinde kaldığıdır.

Bu makalenin, şimdiye kadar bilinen şeylere hiç bir şey ilâve etmediği görülüyor.

III. — Cevdet Perin'in mekalesi *N. Kemal ve Fransız Edebiyatı*'dır ki şimdiye kadar bu hususta derli toplu hiç bir şey yazılmış değildir. Müellif mevzuu çok mühim olan bu makalesine gayet çürük bir esasa dayanarak girmektedir. Şairin, Sofya'da tertip ettiği söylenen divanında mevcut ve

Refâh-i-millet için terk-i râhat
eyleyelim
Vatan yolunda yürü azm-i
gurbet eyleyelim

matlâli gazeli hakkında, İsmail Habibi'nin, «bu son gazelin arkasındaki sayfada acemce bir yazı ile, fransızca bazı kitap ve müellif isimleri vardır. Bu fransızca yazı ile o başka ruhlu gazel (?!) 19 yaşındaki N. Kemal. artık o acemi yazı ile yeni bir âleme, garbın hududsuz ufuklu engin âlemine bakacak; o başka ruhlu gazel ile de, yeni bir yola, vatan ve millet yoluna atılacaktır» cümlelerini *Edebi Yeniliğimiz* adlı lise ders kitabından naklediyor (s. 131) Halbuki N. Kemal'in bu divanı Sof-

ya'da tertip etmediği birçok delilleriyle sabittir (Bk. Rıza Nur, *Türk Bilik Revusu*, İskenderiye 1936, s. 547 v. d.). Diğer taraftan, muhteviyatına bakılarak N. Kemal'de garba temayülün nasıl başladığı neticeleri çıkarılan bu gazelin, şaire aidiyeti de şüphelidir. Müellifin yazısını ihtiva eden bu Dergi'deki bir diğer makalede de, bu gazelin Adanalı Ziya namına kaydedildiği tasrih edilmiştir (s. 30). Müellif, N. Kemal'in, Avrupa'da, hukukçulardan Emil Accolas ile tanıştığını da yine İsmail Habibi'ten öğrendiğimizi söylüyorsa da, bu Ebüzziya Tefrik'in eserinde mevcut ve tevsik edilmeyen bir kayıttır (*Namık Kemal Bey'in Tercüme-i Hali*, İst. 1326, s. 20).

Müellif bu tafsilattan sonra, esas mevzuuna Victor Hugo'nun *Cromwell Mukaddimesi* ile N. Kemal'in *Gelâl Mukaddimesi*'nin karşılaştırılmasına geçiyor. Bu mukayeseden, N. Kemal'in *Celâl mukaddimesi*'ni yazarken, Victor Hugo'nun bahsettiğimiz eser mukaddimesini örnek tuttuğu anlaşılacaktır. *Celâl Mukaddimesi*'ni, *Celâleddin Hârzemşah* için olmaktan ziyade, alelumum Tiyatro Edebiyatı için bir beyannâme mahiyetinde» addeden C. Perin'i, mukaddimenin 1300 de Midillide yazıldığı halde piyesin 1292 de Kahire'de tab'i meselesi, düşündürmektedir. Bu münasebetle, mukaddime ve piyesin neşri hakkında biraz izahat vermeyi faydalı buluyoruz:

Celâl Mukaddimesi, ilk önce, Ebüzziya tarafından neşredildi (*Mecmua-i Ebüzziya*, c. IV, s. 38-44, 15 Muharrem 1302 - 15 Rebiülahar 1302), tâbi' «Kemal Bey'in *Celâleddin Hârezmi* namıyla tertip ve mukaddema Hakipay-i Hazret-i Padişahiye arz ve takdim etmiş olduğu tiyatroya yazdığı mukaddimedir» demektedir. Bu kayıttan

piyesin ne zaman yazıldığı anlaşılmasayorsa da, neşri tarihinden epeyi önce yazılıp. Abdülhamid'e takdim edildiği göze çarpar. N. Kemal, Abdülhak Hâmid'e yazdığı 15 Raceb 1296 tarihli mektupta, mevzuu din üzerine olan bu piyesin neşredilemeyeceğinden bahseder. Yine bu mektuptan, Hâmid'in piyesi yazma bir nüshasından okumuş olduğunu da öğreniyoruz (*Mecmua-i Ebüzziya*, s. 13-14, 1880 1298). Yazma nüshaları, elden ele dolaşan piyesin, baştan çok az bir kısmı, mukaddimeyi müteakip tefrika edildiyse de devam etmedi (*Aynı Mecmua*, s. 49 - 50, 1303). N. Kemal Rados Mutasarrıfı iken de eser henüz basılmamıştı. Bunu, Hüseyin Cahid Yalçın'ın bir notundan anlıyoruz: Abdülhamid'in Midhat Paşa'yı Avrupa'ya nefyi üzerine bu hareketin aleyhinde neşriyat yapan Harbiye talebesinden bir çoğu Rados'a sürülmüştü. N. Kemal'in, bir evlad gibi kabul ettiği, fikri terbiyelerinin inkişafına çalıştığı bu gençler arasında Hüseyin Cahid'in dayısı da bulunuyordu. Müellif, «Kemal Bey'in gayri matbu *Celâl*'inin yazma bir nüshasını bana dayım verdi» demektedir (*Edebi Hatıralar*, s. 36). Tevfik Fikret'in, *Celâleddin Hârzemşah*'ı Ali Ekrem'le beraber, yine yazma bir nüshasından okuduğu kaydına dayanarak piyesin, 1307 (1889-1890) tarihinde henüz neşredilmediğini söyleyebiliriz (*Mualim*, sayı 14, 1 Eylül 1333, s. 452 d. v.). Bütün bunlardan çıkarılacak netice, *Celâleddin Hârzemşah* piyesinin en aşağı 1880 denberi, yazma nüshalar halinde (ki bugün sahaflarda da halâ birçok yazmaları mevcuttur), elden ele dolaştığı, 1889-1890 da henüz basılmadığıdır. Abdülhamid devrinde neşriyat sahasındaki baskı yüzünden, birçok eserlerin, bilhassa N. Kemal'in yazılarının, İstanbul'da Acemler tara-

fından eski bir tarihte basılmış gibi gösterilerek satışa çıkarıldığı malumdur. *Celâleddin Hârzemşah* piyesinin de 1890 dan sonra intişar eden bu tarz bir tabı bulunduğunu, üzerindeki 1292 tarihinin hatta Kahire kaydının da uydurma olduğunu sanıyoruz.

Makalenin bundan sonraki kısmında N. Kemal'in diğer dramlarında Fransız tesiri olup olmadığı araştırılmıştır. 1912 de Rus müsteşriklerinden Gordlevski tarafından N. Kemal'in *Zavallı Çocuk* adlı eserinin Alexandr Dumas'ın *La Dame Aux Gamelias*'sı tesirinde yazıldığı, bu Fransız dramındaki verimli Margueritte Gautier tipinin santimental Osmanlı muharrirlerinin duygularını okşamış olduğu hükmü ileri sürülmüştü (*Namık Kemal Hakkında* s. 299). Her iki tipin, birbirini hatırlattığını misalleriyle izaheden Cevdet Perin, N. Kemal'in diğer dramlarında da Fransız Edebiyatı'nın tesirleri göze çarpmaktadır» demekle beraber, bu fikrini tevsik etmiyor. Yalnız bir Rus muharririnin, Victorien Sardou'nun *Patrie*'si ile N. Kemal'in *Vatan* piyesini karşılaştırdığını, bir delil gibi gösteriyor: Mevzuca aralarında hiç bir benzerlik bulunmayan ve Rus münekidi tarafından teknik cihetinden mukayese edildiği malûm olan bu iki eserin hulâsasını veren C. Perinde, N. Kemal'in Fransız muharririnin eserinden mülhem veya müteessir olduğunu iddia etmek doğru olmaz» kanaatine varmakla, ilk fikriyle sonuncu arasında tenakuza düşmüştür. Müellif diğer taraftan, N. Kemal'in, Garb Edebiyatı'ndan ne dereceye kadar müteessir olduğunu aşağıdaki tarzda izah etmektedir: «Hâmid'in *Nesteren*'i ve *Eşber*'i Corneille'in *Le Cid*'inden ve *Horace*'ından, *Sardanapal*'i de Byron'

un *Sardanapal*'inden mülhem olarak, hatta mevzularını dahi aşağı yukarı aynen almak suretiyle Trajediler yazdığı gibi, Kemal dramaları yazarken herhangi yabancı bir muharririn eserinin mevzuunu aşırıya teşebbüs etmemiştir». «Esasen bu tarz eserlerde muvaffakiyet imkânı pek azdır. Hâmid'in Shakespeare'in ve Byron'un fevkına çıkamadığı gibi ..» (s. 152-53). C. Perin'in bu satırları yazarken, Byron ile Hâmid'in eserlerinin yalnız isimlerine bakarak bu hükmü verdiği muhakkaktır. Çünkü her iki eser arasında mevzuca hiç bir yakınlık yoktur ve *Byron*, *Hâmid*'in nefretle bahsettiği bir şairdir (Hâmid, *Mektuplar*, c. I s. 24). Hâmid *Sardanapal* mukaddimesinde de, bu eserinin, Byron'un *Sardanapal*'i ile hiç bir münasebeti olmadığını anlatmak için «*Sardanapal*'i yazdığım zaman, Üstad-ı muhteremimiz atüfetlu Kemal Bey Efendi Hazretleri'ne haber vermiş olduğumdan, kendileri cevaben Lord Byron'un Fransızcaya mütercim bu namda bir eseri bulunduğunu ihtar ile mutalaasını tavsiye buyurmuşlar idi. Okudum, tatbik ettim. Byron'un yazdığını bittabi güzel, benim yazdığımı fena, fakat başka buldum. Erbab-ı mutaleadan bu iki eseri tatbik buyurmak isteyenler dahi, zannederim ki dediğim adem-i mutabakatı tasdik ederler» izahatını verir (İstanbul Matbaa-i Âmire tabı, 1333, s. 5); aynı meseleye diğer bir makalesinde temas etmiştir (*Resimli Ay Mecmuası*, Temmuz-Ağustos 1928, *Eserlerimi Nasıl Yazdım*).

Makalenin son kısmını, N. Kemal'in, Fransızca ile ne dereceye kadar alâkadar olduğunu anlatmsk için, Fransızcadan dilimize çevirdiği eserler teşkil ediyor. Müellif bu tercümelerin mevcudiyetini, «birçok vesikalar ve bilhassa

Kemal'in mektuplarında bu hususta yazılmış bazı cümlelerle tesbit» ettiğini kaydediyor. Biz N. Kemal'in matbu mektuplarında, hangi eserlerini kimlerden tercüme ettiğine dair malûmata henüz rastlamış değiliz. Esasen C. Perinde yukarıdaki ifadesini tevsik etmemiştir. Gösterdiği tercüme listesi ise, Ebuzziya Tevfik'in eserindeki tercümelere bir şey ilâve etmiyor (*Namık Kemal Bey'in Tercüme-i-hali*, s. 21 v. d.). Ebuzziya'nın kaydettiği bu tercüme listesi neşri tarihindenberi aynen tekrarlanmaktadır, bunların hakikaten mevcut olup olmadığı ve nerelerde neşredildiğinden bahsedilmemiştir. Biz bu tercüme melerden yalnız ikisinden, Montesquieu ile Volna'yden yaptığı tercüme melerden mevsuk olarak haberdarız: birincisi, N. Kemal'in yakın arkadaşlarından Refik Bey'in çıkardığı *Mir'at* mecmuasında ve ilki, *Romalılar'ın Esbab-i İktal ve zevali hakkında mülâhazat*, sonuncusu, *Roma Tarihi Muhakemenâmesi* başlığıyla, iki nushada tefrika edildi (sayı 2-3), N. Kemal, tercüme odasında çalıştığı sırada (1862-63) ve «bu kitap 1734 senesi telif olunmuş ve o esnada müellifi kırk beş yaşında bulunmuştur» notunu kâfi görerek neşretti; 22-23 yaşlarında yaptığı ve yarıda kalmış olan bu tercümeyi, her halde, bu çeşit denemelerin ilki sayabiliriz. Volnay'den yaptığı tercüme ise *Kabristan* serlevhalı bir iki sayfalık metinden ibarettir (*Mecmua-i Ebuzziya* No. 9, Muharrem 1298 s. 280-1).

IV. — N. Kemal'in *Gazeteciliği*'ni ele alan P. Naili Boratav hangi gazetelerde çalıştığını Ebuzziya Tevfik'in malûm eserine dayanarak izahattan sonra, bu sahada en ziyade 1863-73 yılları arasında meşgûl olduğunu yazıyor. Makaleleri, mevzularının hususiyetlerine göre dört kısımda top-

layan müellif, en ziyade, matbuata, Gazete ve kitap meselelerine ait yazılar» ile, «Edebiyat, Dil ve Sanate dair makaleler» üzerinde durmuştur. Müellifin gayesi N. Kemal'in gazeteci hüviyetini ana hatlarıyla tesbitdir. Gazetecilikten ne anladığı, efkârı umumiyyeden neyi kastedtiği, Gazeteciliği bir meslek addedtiği meselelerine de temas etmiştir. Gerek bu, gerek bundan sonra gelen üç makale, herkesce malûm olan bir iki vesika hariç - N. Kemal'in, *Makalat-ı Siyastye ve Edebtye*'deki makaleleri ile Mustafa Nihad Özön'ün nesrettiği *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*'ne istinaden yazılmıştır.

V. — Bekir Sıtkı Baykal, *N. Kemal'e göre Avrupa ve Biz* başlıklı yazısında, N. Kemal'in makalelerinde bu hususta mevcut fikirlerini, sadece sıraya koyarak nakletmiştir. Müellifin tahlil ve mutalaalarına bile yer verilmeyen bu makale galiba Dergi'deki yazıların içinde en az emek sarfiyle kaleme alınmış olanıdır.

VI. — Niyazi Berkes'in yazdığı *N. Kemal'in fikri tekâmülü* başlıklı makale, mevzu bakımından, çok çetin bir işe girilmiş tesiri bırakıyor. Fakat müellifin, «bu hususta başlıca iki kaynak, N. Kemal'in oğlu Ali Ekrem'in neşrettiği *Külliyat-ı Kemal'in Makalat-ı Edebtye ve Siyastye* adlı cildi ile Mustafa Nihad'ın *Namık Kemal ve İbret Gazetesi* adlı eseridir» dediğini okuyunca, işin basitleştirildiği anlaşılıyor. Müellif, makalesinin birinci kısmında, N. Kemal'in nasıl yetiştiğini, ikinci ve üçüncü kısmında İnkılapçılığı ile İslâhatçılığı, son kısmında ise Ütopistliğini izah etmektedir. Bu makalede yeni bulduğumuz yegâne şey, N. Kemal'in, makalelerini nasıl terkiplediği hakkında verilen bilgidir. Şimdiye kadar, N. Kemal'in makalelerindeki bu hususiyet, kimsenin

dikkatini celbetmiş değildir

VII. — *N. Kemal'in Sosyal Fikirleri*'ni tetkik eden Behice Boran malûm iki kaynaktaki fikirleri, No. V. de gösterdiğimiz makaledeki tarzda sadece tasnifle iktifa etmemiş, bunların tenkidli bir tarzda güzel bir tahlilini de yapmıştır.

VIII. — Enver Ziya Karal'in, *N. Kemal ve Şark Meselesi* makalesi, Şark meselesi hakkındaki tarihî malûmattan sonra şairimizin bazı makalelerinde bu hususta mevcut fikirlerine münhasırdır.

IX. — Dergi'nin en derli toplu ve bize yeni malûmat veren makalesinin Abdülkadir İnan tarafından yazılan *Rusya Matbuatında N. Kemal ve Eserleri* olduğunu söyleyebiliriz. Tenkidli bir bibliyografya mahiyetindeki bu makalede, N. Kemal'in Rus efkâr-ı umumiyesine ilk defa ne zaman ve hangi vasıtalarla tanıtıldığı, henüz talebe iken N. Kemal'le alâkadar olan V. D. Smirnov'un yetiştiği muhit ve N. Kemal'e ait yazıları, makalenin ilk kısımlarını teşkil ediyor. V. D. Smirnov'u müteakip diğer Rus müelliflerinin N. Kemal hakkındaki makale ve eserlerinden de tenkidli bir tarzda bahsedilmiştir. N. Kemal'in *Vatan yahut Silistre*, *Zavallı Çocuk*, ve *Gülnihal* adlı piyesleriyle, Rus müelliflerinden Dimitriy Donskoy'un eserlerinin mukayesesine dair verilen malûmat bilhassa kayda değer.

X. — Kitapta, mevzu itibariyle çok faydalı yazılardan biri de, Şerif Hulusi'nin *N. Kemal'in Eserleri*'ne dair hazırladığı Bibliyografya'dır (s. 303-421). Müellif, *mukaddime*'de, *N. Kemal*'in eserlerinin tablolarından ve bunların mahiyetinden, hakkındaki tetkiklerin bu günkü vaziyetinden bahsediyor.

Tertip ettiği Bibliyografya'nın birinci kısmında, N. Kemal'in eserlerini çeşitlerine göre ve kronolojik bir tarzda tertiplemiş olup eserlerin sadece ilk ve son tabılarından bahsetmiştir. N. Kemal'e ait tetkikler ve vesikalar ise, ikinci kısımda yer almaktadır. Bu tetkike zeyl olarak, N. Kemal'in hayatının kronolojisi, neşriyatta bulunduğu gazete ve mecmualar ile, eserlerinde adı geçen Garp filozoflarının fihristi verilmiştir. *İlâveler* kısmı, müellifin, yukarıdaki kısımları yazdıktan sonra elde ettiği malûmattan ibarettir. Yalnız, N. Kemal'in her hangi sahadaki eserleri üzerinde tetkik yapacaklar için bir rehber mahiyeti arzeden bu Bibliyografiyi, azami ihtiyatla ve kontrol suretiyle kullanmak lâzımdır. Eserlerin tabı' yıllarında bazı yanlışlıklar olduğu gibi, müellif tarafından ileri sürülen çok isabetsiz hükümler, uydurulmuş eser isimleri ve malûmat, N. Kemal'e ait olmayan yazılar, eksikler ve muhtelif çeşit hatalar vardır. Bunların hepsini tevsiik ederek izah burada çok uzun sürer. Bu yüzden, bunlardan ancak bazılarını işaretle iktifa ediyoruz. A) *Celâleddin Hârzemşah* piyesinin, Kahire'de basılmış gösterilen tabı tarihsiz değildir (s. 319); hakikaten 1292 tarihini taşımaktadır. B) *Bâbar-ı Daniş*'in 1303 yılındaki ikinci tabından önce (s. 322) N. Kemal Magosa'da iken basılan bir nushası da vardır. C) *Herkesin maksûdu bir ammâ rivâyet muhtelif* serlevhali yazı, N. Kemal ile Ahmed Midhat arasındaki bir münakaşaya dairdir. Şerif Hulusî bu yazıyı, Devlet işlerinden bahis bu münakaşayı, *Gülşen Saray* ve *Basiret* gazeteleri arasındaki fikir münakaşası diye göstermiştir (s. 324). D) Kâni Paşazade Rifat'ın Pradié Fodéré'den tercüme ettiği *Hukuk-i umumiye*'sinin yalnız ismine bakan Şerif

Hulusî, aslının *Droit Général* olduğunu yazmaktadır (s. 325). Pradié Fodéré'nin bu isimde bir eseri yoktur. Kâni Paşazade Rifat, bu tercümesini müellifin *Principes généraux de droit de politique et de Legislation* (Paris 1869) adlı kitabından çevirmiştir. N. Kemal'in bu husustaki tenkidleri eserin tercüme tarzına münhasır olmayıp, mahiyetine de dairdir. E) *Marsillais'e* tercümesi, *Gayret*'ten önce, *Hürriyet*'te basılmıştır (s. 326). *Usul-i Meşveret hakkında mektuplar*'ın yazıldığı şahıs mevhum değildir (s. 330), kim olduğunu, elimizde mevcut birçok vesikalarla biliyoruz. F) *Türkistan'ın Esbab-ı tedennisi* makalesi ile (s. 330) No. 272 de gösterilen mektup N. Kemal tarafından yazılmamıştır. 281 No.lu mektup ise, Ziya Paşa'ya değil Zeynülabidin Reşit'e hitabendir. G) *Renan Müdafaaanamesi* (s. 351), H) *Muhlisnâme* (s. 361), I) *Şefiknâme*, *Ravzat-ül-kâmilin* ve *Hikmet-ül-hukuk* adlı eserlere dair verilen bilgi tamamen yanlıştır (s. 362).

Şerif Hulusî, üzerinde çok dikkatle uğraşılmağa muhtaç bir mevzu olan bu tetkikinin eksiklerini tamamlar, hatalarını düzeltirse, N. Kemal üzerinde çalışanlar için, daima bir rehber olarak kullanılacak faydalı bir eser meydana getirmiş olacaktır.

* * *

Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültemiz Profesör ve Doçentlerinin, memleketimizde yazılarıyla derin tesirler yapan N. Kemal'in doğumunun 100 üncü yıldönümünü, onun hakkındaki çalışmalarını bir araya toplayan bu eserle kutlamaları, takdire şayan bir harekettir. Biz, bu düşünce ile meydana konan bir eserle ele alınan mevzularda yepyeni malûmat bulacağımızı ümit ediyorduk. Yukarıda ver-

diğimiz izahattan da anlaşıldığı üzere eserde tetkikleri mevcut müelliflerin, ele aldıkları mevzularda, ötedenberi sistemli bir tarzda çalışmamış oldukları anlaşılıyor. Halbuki bu tarz tetkiklerde, uzun bir mesai neticesinde elde edilen notların tasnifinden sonradır ki mevzu kendiliğinden ortaya çıkar. Eserdeki makalelerin mühim bir kısmında ise, evvelâ mevzu alınmış, müellifi, elinde bu sahaya ait malzeme bulunmadığından, sadece malûm kaynaklara baş vurmaya mecburiyetinde kalmış ve böylece ortaya yeni birşey konulamamıştır. Bunlara örnek olarak kısmen *Namık Kemal'in Gazeteciliği* başlıklı makale ile (s. 161), bilhassa, *Namık Kemal Avrupa ve biz*, (s. 187), *N. Kemal'in fikri tekâmülü* (s. 218), *N. Kemal'in Sosyal fikirleri* (s. 249), *N. Kemal ve Şark meselesi* (s. 279) makalelerini gösterebiliriz. Bu makale sahiplerinin istifade ettikleri yegâne kaynak N. Kemal'in makalelerini muhtevi *Makalât-ı Siyasiye ve Edebiye* ile *İbret Gazetesi ve N. Kemal*'den ibaret gibidir. Kullandıkları kaynakların kifayetsizliği yüzünden, bu müelliflerden ancak bazıları, ihtisas yaptıkları sahadaki bilgilerine rağmen bize, yeni

diyeceğimiz, pekaz şey verebiliyorlar. Ankara Üniversitesi namına basılan ve ilmi bir hüviyet taşıyan bu eserdeki makalelerden bazılarında, liselerde okunan ders kitaplarının me'has olarak kullanıldığına şahit olduğumuz gibi (Bk. s. 131, 133, 158, 226, v. d.), tevsik edilmeksizin ileri sürülmüş fikirlere, uydurularak yazılmış hükümlere de rastlarıyoruz. Eserin bir yerinde, N. Kemal'e aidiyeti şüpheli bulunduğu bahsedilen bir şiir, diğer bir yerinde en sağlam bir vesika gibi kullanılmıştır. Kitabın neşrinden önce, ilmi otorite sahibi bir naşirin kontrolüyle, bu gibi mahzurlar ve tenakuzlar, ortadan kaldırılabilirdi.

Bütün bunlara rağmen, faydalı tetkikler de bulunduğunu tekrar edelim: Abdülhakî Gölpinarlı'nın N. Kemal'in nazireleri üzerindeki tetkiki, Cevdet Perin'in *Cromvölle* ve *Celâl* mukaddimelerine ait esaslı karşılaştırması, Abdülkadir İnan'ın, N. Kemal'in Rus matbuatındaki akislerini anlatan tetkikini ve Şerif Hulusi'nin N. Kemal'in eserleri ve hakkındaki neşriyata dair Bibliyografyası bu hususta birer misal olarak gösterilebilir.

Fevziye A. TANSAL